

is a technológiai intelligencia tagjának érezhette magát. Mellőzve bármilyen mű minősítést, lehet, hogy körülményeink között már a technológiai demonstráció is eredmény. Ha nem is művészeti vonatkozásban.

SZOMBATHY Bálint

FÜGGELÉK

MÁSODLAGOS IRODALOM

Szemet szúr ma is (talán ma még jobban, mint korábban), ha sokat, pontosabban, ha túl sokat keres valaki. Mert bevezettük, ugyebár, a munka szerinti javadalmazást, és így óhatatlanul felmerül a kérdés, hogyan képes valaki többszörösen annyit dolgozni, mint az átlagpolgár, sőt mint sok kiváló dolgozó. Még szembetűnőbbé, idegesítőbbé válik az ügy, ha történetesen egy költő keresete ugrik ki elérhetetlen magasságokig a többi közül. Az írókat, költőket, művészeket még mindig szívesebben látja a nyomorgók között a közép-kelet-európai köztudat. A jelenség így semmiképp sem hagyható szó nélkül, egy kis sajtóbotrány a legkevésbé, ami kijár a dolgok természetes rendjének ilyen felforgatásáért.

De mi van akkor, ha a túl sokat kereső költő mellre szívja az ügyet, és eléggé „szemtelen” ahhoz, hogy azzal vágjon vissza a tolakodó, kételkedő érdeklődőknek, ő akkor is megkeresi régi 25 millió dírárt egy év alatt, ha a kisujját sem mozdítja. Mert mindenekelőtt tehetséges, mert jó verseket ír, tud írni, mert tucatnyi kötete van, melyeket többször is kiadnak, mert szerepel a tankönyvekben és kötelező olvasmány, amit ír, mert több nyelvre lefordították és fordítják, mert megzenésített verseit lemezekon, magnószalagokon is kiadják, mert nagyon keresett költő...

Mi tagadás, nem a közismerten jól fizető cégnél, a televíziónál dolgozó költőtárs évi összeresete láttán akad el a többi író lélegzete, hanem a fenti magyarázat olvasásakor. Persze nem mindegyik íróé, de mindenképp a túlnyomó többségé. Mert lám, milyen egyszerű a dolog, csak tehetség kell hozzá, néhány kötet megjelentetése, és azután akár életfogytiglanig is tétlenkedhet az ember, biztosított az átlagosnál jóval magasabb jövedelme. Hát ha még unalmában dolgozik is!

Ilyen jól menne a költők, a művészek sora nálunk — adódik a végkövetkeztetés. Ez viszont már nem a túl sokat kereső költő ellen fordítja a közvélemény haragját, hanem általában a költőkre, az írókra, a művészekre irányítja, mert azok bizony nem szűnnek jajongni, panaszkodni, hogy mennyire lebecsülik a munkájukat, milyen gyöngén fizetik

őket, hogy egyszerűen képtelenek tisztességesen megélni művészi alkotótevékenységükből.

Itt valami nem stimmel. Vagy a túl sokat kereső költő dölyfössége alaptalan, vagy a többi, a többség nyafogása, nyavalygása indokolatlan.

Aligha vonható kétségbe, hogy a saját helyzetéről igazat mond a túl sokat kereső költő, még ha kissé dicsekszik is talán. De hasonlóképp helyállónak kell tartanunk például Szerbia Képviselő-testülete Végrehajtó Bizottságának a megállapítását is, miszerint: „Az alkotmány, a társult munkáról szóló törvény rendelkezéseinek és az önálló művészek társadalmi-gazdasági helyzetére vonatkozó egyéb előírások végrehajtása terén csak kezdő lépéseket tettek. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy ezen a területen nagyon nehezen és lassan változnak a régi viszonyok...”

Nyilvánvaló, hogy ha nemcsak magára vonatkozólag, hanem általában is igaza lenne a túl jól kereső költőnek, akkor egy köztársasági kormány (máshol sem jobb a helyzet) nem kényszerülné a helyzetjavító előírások végrehajtásának sürgetésére. Akkor azt sem állapíthatnánk meg, hogy abszurd módon ma is csak igen kevés író éli alkotómunkájából a többség valamilyen „rendes” munkát is vállal. Akkor a szabad művészek száma is jóval magasabb lenne. (Pillanatnyilag Macedóniában huszoneöten, Vajdaságban negyvennégyen, Bosznia és Hercegovinában kétszázharmincan, Horvátországban hétszázán, Szerbiában mintegy ezerkétszázán vannak. Ezek a számok a szabad művészekre vonatkoznak, a szabad úszó író, költő jóval kevesebb.)

A túl jól kereső költő igazsága csak egyéni, egyedi igazság, kivételes igazság. Az általános helyzetképre épp az ellenkezője érvényes; beleszakadhat az író, a költő az alkotómunkába, akkor is csak kínkeservesen biztosíthatja a létminimumhoz szükséges jövedelmet, ha egyáltalán biztosíthatja. És az ilyen áldatlan állapot nem az alkotó tehetségének, tehetségtelenségének a következménye. Sőt rendszerint sok egyéb külső körülmény szabja meg, ki hogyan élhet meg és megélhet-e az alkotómunkából.

A külső körülmények közé tartozik például az is, hogy egyes kiadónak még mindig az a szilárd meggyőződésük: csak miattuk léteznek írók is nálunk, nehogy ők hazai nyersanyag nélkül maradjanak. Persze a külső körülmények közé sorolandó az is, hol él és dolgozik az író, melyik köztársaságban vagy tartományban, mert (amint az a szabad művészek számából is sejthető) nem egészen egyformán könnyű vagy nehéz az alkotómunkát vállalni itt vagy amott. Továbbá, ha íróról, költőről van szó, az sem mindegy, melyik nyelvterülethez tartozik az alkotó, milyen nyelven ír. Minél szűkebb egy-egy nyelvterület, minél kevesebb az író potenciális olvasója, minél alacsonyabb az eladható példányszám, minél

kevesebb az adott nyelven publikáló kiadó, annál rosszabb helyzetbe kerül az író.

De söpörjünk a saját házunk előtt, nézzük meg, milyen lehetőségei vannak egy jugoszláviai magyar írónak.

Mindenekelőtt hivatásos író úgyszólván nincs is nálunk, illetve csak mutatóba akad. Olyan, aki vállalta a szabad úszó státusát. De csak az irodalomból a szabad úszó képtelen megélni, pótmunkákat vállal, pótkereset, vagyis hát biztosabb jövedelem után futkos, a legkülönfélébb (s az alkotómunkától rendszerint jobban fizetett) tiszteletdíjas szolgáltatásokat végzi, ideje, energiája nagy részét ezekre fordítja, pazarolja azért, hogy egyáltalán fenntarthassa szabad státusát. Így tulajdonképpen a mi egész irodalmunk másodlagos tevékenység eredménye — megszállottság, hobbi, amatőrizmus, passzió, esztelen akarnokság. Ha nyugodtan, biztonságosan, tisztességesen akar élni az ember, ne legyen író. Lehet újságíró, tisztviselő, tanár, szerkesztő, tudományos munkatárs, lektor, fordító, titkár, bármi, csak író ne alkarjon lenni. Előbb végezze el a biztos jövedelmet szavatoló „tiszteséges” munkát, mint bármelyik más rendes ember, és utána írjon, ha van még hozzá kedve, ideje, ereje.

Csodák csodájára — van. És ír, ír, ír... Sokkal többet, mint az ép ésszel feltételezhető. Egyszerűen már hely sincs az írásai számára. Mert meglepően sok és egyre több a hozzá hasonlító megszállott. A megjelenési lehetőségek viszont végesek. Gazdálkodni kell velük, sorrendet tartani, mértéket. Beosztani, hogy minden író számára jusson legalább talpalattnyi hely a nap alatt. A leadott kéziratból egy, két, három, négy, öt év múlva lesz könyv, ha lesz, a befektetett munka vagy hoz pénzt a könyhárra, vagy nem, s ha hoz, hát sokkal kevesebbet, mint ha az alkotómunkára fecsértelt időt egyszerűen csak munkára fordította volna az ember.

És ne higgyük, hogy ezért bárki is felelős: egyszerűen ilyen a helyzet. Az egyetlen kiadó nem győzi az iramot, másik nincs, csak ehhez fordulhat az író. Valójában őszintén örülhet műve megjelentetésének, hisz könyve a társadalom anyagi támogatása nélkül egyáltalán nem láthatna napvilágot. Tessék csak megnézni a példányszámokat, jóval a kifizetődőség határa alatt mozognak. Ennek ellenére még pénzt is kap veszteséget okozó munkájáért az író. Ha nem is túl sokat, de kap. Alázatosnak, hálásnak kell lennie.

Igaz ugyan, hogy a társadalmi anyagi támogatás (a dotáció) nagy részét a könyv technikai kivitele és technikai kivitelezői, valamint a tisztviselők emésztik fel. No de kérem, ők nem dolgozhatnak ingyen. Máshol és máson is megkeresnék ugyanazt a pénzt, nem kötelesek az író könyve miatt lemondani megérdemelt jövedelmükről. Ők munkaviszonyban vannak, nekik munkahelyleírásuk, jövedelemelosztási rendszerük, teljesítményük és munkaidejük van. Az író viszont mint író egy-

szerűen nem lehet munkaviszonyban. Ugyan. Melyik munkaszervezet, intézmény tudna valamit is kezdeni egy csak alkotómunkával foglalkozó íróval? No lám.

Be kell látnia minden írónak, hogy már holnap gyökeresen megváltozik a helyzete, révbe juthat, ha — mondjuk — megtanul könyveini. Helyet szorítanak a számára, szívességből. (Habár hallottam már olyasmiről is, hogy egyik lapunknál őszintén kételkedtek benne, tud-e újságot írni a több kötetes író.)

A legfurcsább, hogy a legtöbben ezt be is látják, látjuk. Vagy a legtermészetesebb? Mindegy. Így van ez mifelénk.

Ezért őszintén és tiszta szívből irigyeljük a túl sokat kereső belgrádi költőt. Mászt nem tehetünk — ezúttal a túlnyomó többséghez tartozunk.

EGÉSZEN JÓ ÖTLETEINK VANNAK

A kulturális együttműködés állandó művelődéspolitikai témáink egyike, és amikor szóba kerül, mindahányszor megállapítják: az elért eredmények ellenére sem lehetünk elégedettek a köztársaságok és tartományok közötti együttműködés szintjével, méreteivel, módjával. De ha szűkebben, a tartományunkban élő népek és nemzetiségek kultúrájára vonatkoztatva vizsgáljuk a kérdést, akkor sem mondhatunk mást. Elsősorban manifesztációs jellegű az együttműködés, a fesztiválok, az időszakos közös fellépések, az intézmények és a személyek kapcsolatai, valamint a leggyakrabban épp az ilyen kapcsolatok irányította fordítások jelentik az együttműködés gyakorlatát. Egyeseknek — attól függ, milyenek a félig-meddig intézményesített, félig-meddig személyes kapcsolataik — kétségkívül jól jön, megfelel az ilyen gyakorlat; egy-egy nemzeti, nemzetiségi kultúra már-már hivatásos reprezentánsaiként szerepelnek, szerepelgetnek. Elvileg, deklaratív módon azonban ők is elégedetlenek a helyzettel, ők is a megváltoztatását szorgalmazzák. Így tulajdonképpen szinte mindannyian azon törjük a fejünket, hogyan lehetne tartalmasabbá, átfogóbbá, hatékonyabbá tenni a kulturális együttműködést. Nem utolsósorban ennek köszönhető ötletgazdaságunk. Mert vannak ötleteink. Mégpedig sokszor egészen jó ötleteink vannak.

A Jugoszláv Írószövetség közgyűlésén is elhangzott néhány érdekes javaslat. Például az, hogy minden köztársaságban és tartományban létesíteni kellene legalább egy olyan elárusítóhelyet, könyvesboltot, ahol az ország bármely részében megjelent összes könyv megtalálható. Egy másik javaslat, hogy vajdasági mintára országos szinten is tartozzanak közös szervezethez az írók és a műfordítók. A harmadik, hogy minden évben ki kell választani nemzeteink és nemzetiségeink irodalmából, mondjuk,

10—10 művet, amelyet minden nemzet és nemzetiség nyelvén megjelentetünk.

De más összejöveteleken, tanácskozásokon, megbeszéléseken, találkozókon is hangzottak el használható kezdeményezések. A vajdasági műfordítók a műfordítás történetének, elméletének és gyakorlatának állandó jellegű vizsgálatát, fejlesztését, követelését szorgalmazzák. A fiatal vajdasági írók tanácskozásain már évek óta napirenden szerepel az együttműködés, egymás irodalmának kölcsönös megismerése, közös irodalmi programok kidolgozása. Legutóbb úgy döntöttek a fiatal írók, hogy a több éves egy helyben topogás után felméri a fiatal alkotók tevékenységét, teljesítményét és helyzetét mind az öt nyelvterületen, majd összegezik, az eredményeket, és ennek alapján dolgoznak ki egy közös munkatervet. Tavaly javasszal a Sinkó-díjról folytatott megbeszélésen pedig elhangzott az a javaslat is, hogy bővítsék a díjat: egy-egy tanulmányút is tartozzon a díjhoz. A díjazott fiatal író hosszabb időt tölthetne egy-egy irodalmi központban az országhatárokon belül vagy kívül. De kérték már a fiatalok azt is, hogy több intézmény közösen szervezzen hosszabb ideig tartó tanulmányutat vagy létesítsen ösztöndíjalapot a műfordítás iránt érdeklődők számára...

Az ötletlista korántsem teljes. Csupán érzékeltetni szerettem volna, hogy a tanácskozásokon, a közgyűléseken, a megbeszéléseken mennyire tisztában vagyunk az együttműködés egyelőre kihasználatlan lehetőségeivel és a lehetőségek kihasználási módjával is. Kétségkívül egyre többen látják egyre világosabban, mit kellene tenni és hogyan kellene dolgozni. Ugyanakkor biztató, hogy a javaslatok nagy része maguktól az alkotóktól származik, vagyis azoktól, akik nélkül elképzelhetetlen a megvalósításuk, akikre a munka orozslánrésze vár(na).

Ezek után az együttműködés gyors felvirágzását, elmélyülését, kiszélesedését, tartalmasabbá válását kellene várnunk.

De legyünk óvatosak — a dolog nem annyira egyszerű. Az ötletek és a javaslatok gyakran (mondjuk, hogy az esetek többségében?) csak ötletek és javaslatok maradnak hosszú ideig. Akár évekig is. Csupán tanácskozási vastartalékokat képeznek. Minden adandó alkalommal elő lehet kotorni őket, elismételni némi módosítással, kiegészítéssel, élénk vitát folytatni róluk. Vastartalék szerepük fölöttébb alkalmas arra, hogy minden összejövetelről azzal az elégedettségérzettel távozzanak a résztvevők: tartalmas beszélgetést folytattak.

Valahol megrekednek, elakadnak a javaslatok. Az itt felsoroltak egy részének is ez a sorsa — állóvízben lebeg.

Hol és miért paralizálódnak az ötletek?

A választ tudni véljük: a javaslattevők egy része nincs abban a helyzetben, hogy vállalni tudná a megvalósítást, a másik része, ha tehetne is valamit, másokra vár, mert nem tartja magát illetékesnek vagy felelős-

nek a kérdésben, és akadnak olyanok is, akik elvileg támogatják ugyan az ötleteket és maguk is a szószólóik, de akiknek gyakorlatilag jobban megfelel a jelenlegi helyzet. Erről tanúskodik a fiatal vajdasági írók kezdeményezéseinek az elhalása is; habár vannak intézményeik (ifjúsági irodalmi folyóiratok), amelyek a munka szervezői és hordozói lehetnének, mi több, amelyek annak idején vállalták is ezt a feladatot, egyelőre semmi sem mozdul. Nyilván arra várnak, hogy a fiatal alkotók egyéni kezdeményezések, akciók alapján valósítsák meg a közösen elfogadott munkaprogramot. Ha eszükbe jut. S ha futja erejükből úgy magányosan.

Az idő viszont múlik, múlik, múlik...

Megfogalmazhatjuk az ideai tanácskozásra készülő beszámoló első mondatát: Az eredmények ellenére sem lehetünk elégedettek az együttműködés szintjével...

PODOLSZKI József